

6. Crisi i dones. Construïm noves formes d'ocupació

Isabel Salamaña Serra

És difícil preveure l'impacte social i econòmic que els efectes de la crisi sanitària provocaran, a mitjà i llarg termini, en el treball reproductiu i productiu de les dones. És complex saber en quins sectors d'ocupació l'impacte socioeconòmic serà conjuntural. És difícil discernir la dimensió que la crisi tindrà en el conjunt de les activitats econòmiques perquè hi ha un gran diversitat de situacions a causa de les mesures implementades en l'evolució de la pandèmia. És difícil predir l'esdevenidor, però, ben segur, que podrem llegir en el temps que la irrupció de la pandèmia en alguns sectors ha detonat una crisi incubada des de fa molt de temps, desvetllant-ne les debilitats.

En aquest capítol ens volem apropar a conèixer les tendències de l'ocupació de les dones en el mercat laboral, a causa de la crisi econòmica derivada de la crisi sanitària i a explicar com, d'una banda, han estat elles les que han ocupat els llocs essencials d'atenció i gestió de cura de les persones (en el treball reproductiu i productiu) i, d'altra, com en sectors molt feminitzats l'impacte de la crisi pot provocar més precarietat laboral i vulnerabilitat social.

Vida i benestar de les persones. Una tasca atribuïda per raó de gènere a les dones

Aquest capítol no té per objecte analitzar el treball reproductiu, però sí dir que cap anàlisi del treball productiu pot desvincular-se de les tasques reproductives, un treball absolutament necessari per a què la vida quotidiana de les persones i les nostres societats puguem existir. Un treball que fan

majoritàriament les dones, sense cap reconeixement social i econòmic (TORNS, 2018). La crisi sanitària i les respostes per gestionar-la han visibilitat mediàticament les tasques de reproducció i cura de la vida de les persones a causa que aquestes han augmentat espectacularment. El confinament de la població en els domicilis va provocar una sobrecàrrega de treball de conciliació a causa del reagrupament familiar, la major ocupació dels habitatges, el tancament dels centres educatius, el teletreball, més persones ocioses laboralment a causa d'un ERTO, més càrrega de persones dependents (directament o indirectament), més menjars, més neteja, més compres, menys espai vital, etc. Molts dels estudis realitzats sobre les càrregues de les tasques domèstiques i de cures a les llars en el període de confinament mostren que hi va haver una major col·laboració dels homes en la cura dels fills/es (més en moments d'oci i joc que en els educatius), un major equilibri en les compres i cert repunt en la preparació de menjars; ara, en la coresponsabilitat, la responsabilitat compartida i el repartiment equitatiu de les tasques de la llar i de cura, intergènere i intergeneracional (mares-fills/es), no van millorar. El discurs sobre la coresponsabilitat, fins i tot per les dones, molt sovint és assumit en el pla cognitiu, però persisteix la ruptura entre el pla cognitiu i el conductual. La vivència femenina de culpabilitat constitueix una experiència difícil d'evitar per a les dones en relació als i les fills/es i està present en moltes mares. Així mateix, l'invisible treball mental i emocional femení en l'organització domèstica i en la cura familiar està molt lluny de ser gestionat paritàriament.

Cal dir que el treball domèstic i de cures no és practicat per igual per totes les dones. La doble presència ve minimitzada per la mercantilització del treball domèstic i de cura de les persones, òbviament, relacionada amb la capacitat econòmica familiar i de les dones. La classe social, l'ètnia, la nacionalitat es converteixen en nous factors de desigualtat que polaritzen el propi col·lectiu d'assalariades (TORNS, 2018). S'estima que a Catalunya hi havia 59.773 persones donades d'alta al sistema especial d'empleades de la llar, però, segons les dades de l'Enquesta de Població Activa (febrer 2020) el nombre de persones que estaven ocupades en activitats de la llar com a personal domèstic s'aproximava a les 90.000 (un 40 % sense cobertura de seguretat social). Moltes treballadores de la llar, un col·lectiu caracteritzat majoritàriament per dones immigrades no comunitàries, abans de la crisi sanitària ja es trobaven en risc d'exclusió social i pobresa (a causa de l'exclusió de drets i l'escassa valoració social i econòmica) i la crisi provocada per la COVID-19 ha agreujat les condicions de precarietat i pobresa. En resum, el treball domèstic i de cura és generador de desigualtats entregènere i intragènere, d'aquí la necessitat de fer anàlisis interseccionals per visibilitzar les múltiples relacions entre les estructures de poder, el gènere, la classe social, l'edat, l'ètnia, la nacionalitats i el lloc de residència.

A més, l'emergència sanitària de la COVID-19 ha provocat (i provocarà) afectacions psicològiques o de benestar físic, emocional i de convivència, desiguals segons el gènere, l'edat, la feina o altres desavantatges socials (estructura familiar, lloc d'origen, lloc de residència, nivell educatiu, etc.). Al llarg del temps que portem d'afectació de la pandèmia les seqüeles psicològiques i de benestar han estat especialment manifestes en les dones amb càrregues familiars, especialment amb fills/es i/o persones dependents. Les conseqüències també han estat

distintes segons l'ocupació de les persones: feines essencials que han obligat a desplaçar-se per a fer treball presencial; feines que s'han traslladat a casa obligant a practicar sobtadament teletreball; feines tancades que han portat a una situació temporal d'ociositat (ERTO); activitats total o parcialment tancades que han portat a les persones directament a l'atur o feines d'economia informal que han deixat sense ingressos a les persones que hi treballaven.

La crisi sanitària i de salut ha desembocat en una crisi social i econòmica. Analitzar, repensar i reconduir aquesta situació en termes d'ocupació no es pot fer sense canviar, com diu Lourdes Benería (2020), la nostra definició d'economia, posant en el centre dels seus objectius la vida de totes les persones i el seu benestar, no el creixement del PIB (a escala macro) o l'obtenció del màxim rendiment (a escala micro).

L'impacte de la crisi sanitària sobre el mercat laboral i l'ocupació femenina

Les dades de l'Enquesta de la Població Activa, analitzades per l'Observatori del Treball i Model Productiu (2020), assenyalen que a finals d'any no només no es va recuperar l'activitat sinó que a més les hores efectives treballades pel conjunt de la població ocupada van disminuir un 9,6% respecte d'un any enrere. Les xifres de l'atur al desembre van experimentar un increment molt preocupant, el segon més pronunciat de la sèrie disponible (amb inici el 1996), només superat pel mes de desembre del 2008. És important recordar, com assenyala l'Observatori, que en les dades d'atur no hi ha incloses les persones afectades per expedients de regulació temporal d'ocupació (ERTO), perquè no són considerades dins la classificació d'atur registrat. S'estima que a finals d'any hi havia unes 172.735 persones afectades per expedients de regulació,

persones que en realitat no treballen i continuen d'alta a la Seguretat Social, fet que portava a concloure que realment més de 670.000 persones estaven sense feina, és a dir, pràcticament un 20% del nombre d'afiliats a la Seguretat Social.

L'any 2020 es va tancar molt lluny d'assolir el nivell d'activitat previ al de l'esclat de la crisi COVID-19. Una crisi amb efectes greus sobre l'economia i el mercat de treball i molt especialment sobre les persones. A més, tot sembla indicar que aquesta és una crisi en la qual la bretxa de gènere, laboral i social, tendirà a reforçar les desigualtats.

Les dades recollides a la taula 1 assenyalen que les dones tenen menys presència en el mercat laboral, més atur, més temporalitat, més temps parcial, més assalariades, condicions que no són cap novetat, però sí que constaten que la situació laboral de les dones ha empitjorat més i que s'incrementen les desigualtats per raó de gènere. El vaivé de mesures restrictives per sortejar les diferents onades de la pandèmia apunta cap a un increment de les taxes d'atur i a una incertesa sobre el futur de les empreses i el de les persones acollides als ERTO. Segons la tendència de les dades i la dinàmica de l'anterior crisi, podem apuntar que les dones seran les més afectades i els resultarà més difícil i trigaran més temps a reincorporar-se novament en el mercat laboral, afectant sens dubte la seva autonomia i la seva vulnerabilitat social.

L'afectació al sistema productiu ha estat distint segons els sectors i la destrucció de l'ocupació sembla que és més elevada en els sectors més feminitzats a causa de l'alta segregació ocupacional de les dones. Tanmateix, la pandèmia ha mostrat de quina manera la composició de l'ocupació ha situat les tasques predominantment femenines en posicions ben diverses. A primera línia de la pandèmia com a treballs essencials hi trobem persones ocupades en la neteja, en residències de gent gran, en serveis socials, en sanitat, en farmàcia,

en educació i en venda de productes considerats essencials. En situació d'alta incertesa hi trobem totes les persones ocupades als sectors dels serveis, especialment al comerç al detall, no essencial, a l'hostaleria i a tots els subsectors vinculats amb el turisme, sectors en els que les repercussions de les mesures sanitàries han afectat de manera molt permanent els seus teixits ocupacionals. Finalment, una de les grans novetats en el treball productiu ha estat el trasllat de distintes ocupacions de les empreses a les llars familiars en forma de teletreball amb una alta afectació sobre ocupacions molt feminitzades.

En els següents apartats volem reflexionar sobre aquestes tres situacions i ho farem a partir d'analitzar els sectors sanitari i d'assistència a la gent gran; el sector del comerç al detall, considerant com la crisi del sector turístic i de l'hostaleria hi tenen una influència directa sobre aquest sector i, finalment, reflexionarem sobre el teletreball i dones.

Una oportunitat per posar en valor la feminitat de la professió

El col·lapse sanitari en els sistemes hospitalaris d'arreu del món a causa de la COVID-19 ha estat globalment generalitzat, provocant diferents nivells de tensió atenent els seus sistemes de salut. A Europa o a Espanya, el grau de resposta de les administracions, no només no ha estat estructurat de manera comuna sinó que les mesures tampoc han estat coordinades, cosa que ha creat a nivell global desconcert i desorientació a la població. A Catalunya, com arreu, s'han adoptat mesures excepcionals que han provocat tensions en el sistema de salut i, en el cas català, la pandèmia ha evidenciat, per una banda, la situació crítica del Sistema Públic de Salut i, d'altra, la resiliència dels professionals per adaptar-se a una situació extraordinàriament adversa.

Taula 1. Situació ocupacional de les dones en relació a la dels homes

Conceptes	Situació ocupacional de les dones en relació a la dels homes
Taxa d'ocupació	✓ 8,4 punts percentuals (pp) menys en les dones
Taxa d'atur	✓ 2,2 pp més en les dones i major presència en l'atur de llarga durada
Taxa d'activitat a temps parcials	✓ 13,3 pp més alta en les dones
Taxa de temporalitat	✓ 3,4 pp major en les dones
Taxa de salarització	✓ 9,3 pp més elevada en les dones
Per edat	✓ les dones menors de 30 anys amb contracte temporal van patir una caiguda de l'ocupació més intensa
Atur juvenil	✓ major atur de les dones menors de 30 anys
Expedients de regulació (ERTO)	✓ lleugerament superiors en les dones
L'ocupació estrangera no comunitària	✓ la població femenina estrangera la més perjudicada ✓ en 98.400 llars cap persona era perceptora d'ingressos ✓ en 142.500 habitatges tots els seus actius estaven en situació de desocupació
A aquestes xifres podem afegir-hi	✓ en 221.900 llars tots els seus treballadors assalariats tenien contractes temporals. ✓ la taxa de pobresa femenina supera la masculina ✓ El 80 % de les famílies monoparentals són dones

Font: EPA, tercer trimestre 2020

És notori que a Catalunya, des dels anys 1980, es va optar per un sistema de salut mixt publicoprivat. La reforma de la LOSC l'any 1995 va oficialitzar la introducció de l'ànim de lucre en la sanitat pública catalana. Des d'aquesta data la mercantilització del sistema, sigui de cobertura sanitària, de propietat dels serveis o de gestió, ha anat desenvolupant un model híbrid de la sanitat pública molt complex i difícil de desxifrar. També el pressupost de sanitat a partir de l'any 2010 ha experimentat importants retallades econòmiques que han provocat conseqüències nefastes per la salut de la població: tancament i pèrdua de llits, creixement de llistes d'espera, reducció de personal sanitari: metges/ses, infermeres, auxiliars sanitàries i personal administratiu. Dades que contrasten amb l'augment de transferències econòmiques a centres privats i que denota

un procés de privatització encoberta. Tot i les relatives millores pressupostàries, a gener de 2020, no s'havien recuperat els nivells de despeses del 2010. No podem aprofundir aquí en les característiques d'aquest model, però sí anotar que necessàriament durant la COVID-19 s'ha prioritzat l'atenció a totes les persones afectades o possiblement afectades per la pandèmia atesa la seva alta morbimortalitat i, si bé és cert que la seva dimensió ha estat ingent, no és menys cert que el sistema ha mostrat punts de debilitat importants amb grans dificultats per donar cobertura a altres serveis essencials.

No hi ha dubte que la principal clau pel bon funcionament del sistema sanitari és la qualitat dels seus treballadors i les seves treballadores. La COVID-19 ha mostrat a l'opinió pública la qualitat humana dels professionals de la sanitat i d'assistència

social, que han afrontat amb coratge i optimisme la situació sobrevinguda malgrat les pressions i l'estrès. Un nombre molt elevat de professionals han estat a primera línia: metgesses i metges i moltes i moltes més infermeres a més d'infermers; però, també, professionals de farmàcia, de psicologia, de biologia, facultatius en formació, ATS, fisioterapeutes, assistents socials, tècniques en cures auxiliars d'infermeria, auxiliars tècnics especialitzats, zeladors... personal administratiu i de serveis generals (de neteja, de cuina, de bugaderia...). Una cadena humana en la qual les principals protagonistes han estat dones. No podem deixar d'anomenar de manera expressa les professionals de les residències de gent gran, que representen el 90% del personal que hi treballa. Un sector fortament privatitzat, mercantilitzat, a mans de grans empreses i fons d'inversió que competeixen pel negoci de la gent gran. La pandèmia ha difós de quina forma en moltes residències es vulnera el dret a la salut i a la vida per raó d'edat i, també, l'alta precarietat laboral, la sobrecàrrega, els baixos salaris i la manca de diferents perfils professionals imprescindibles per atendre els treballs de cura.

En cap altre sector d'activitat com en el sanitari o sociosanitari s'ha viscut amb tant de desconcert el desconeixement de la pandèmia. La preocupació per la falta de mitjans de protecció; la por al contacte directe i continuat amb persones afectades a causa del seu elevat nivell d'exposició al contagi; la por a contagiar-se i a contagiar a familiars provocant un estat d'estrès addicional; l'ansietat o estat de depressió davant la mort de pacients o companys/es; l'enorme pressió derivada de doblar torns i fer moltes més hores extres del que són habituals; l'esgotament i desgast laboral; en molts casos dobles i triples jornades en haver de fer-se càrrec de les cures familiars i domèstiques. Un conjunt de situacions i de càrregues amb conseqüències emocionals i psicològiques que moltes persones, dones,

han callat, però, que hauran d'expressar per la forta petjada mental que pot prolongar-se més enllà, en el temps, de la pandèmia.

La feminització del personal que treballa a sanitat, especialment d'infermeria, és un fet ben documentat històricament. Malauradament, la seva imatge està plagada d'estereotips associats a les cures com una categoria inferior, menystenint el seu saber científic i professional i situant la seva feina a la categoria d'ajuda als facultatius mèdics. Altrament, des de finals del segle XX la feminització de la professió mèdica ha viscut una tendència creixent a nivell internacional. Aquest fenomen, relativament nou, d'una carrera tradicionalment masculina, és molt interessant d'observar perquè segur que ha portat i portarà noves maneres i actituds d'exercir la professió. Algunes professionals pensen que la feminització és un indicador que la professió està malt pagada i que hi ha una pèrdua de reconeixement social. No els falta raó! El Pla de Garantia d'Estabilitat Laboral (2017) reconeix una pèrdua de la qualitat de contractació laboral del sector sanitari, en especial al personal de l'ICS. La tendència ha estat l'increment de plantilla estructural interina, seguida de l'eventual, al mateix temps que es perdia plantilla estructural fixa, pèrdua més acusada en l'àmbit hospitalari que en l'atenció primària. Aquesta temporalitat no es distribueix de manera homogènia en relació a l'edat i el sexe. En els contractes de personal interí dels titulats superiors el 65% es concentraven en la franja d'edat de 31 a 45 anys i el 70% eren dones; en els titulats de grau mitjà el 58,4% es concentraven en la franja d'edat de 25 a 40 anys i el 88% eren dones; en la formació professional el 64,7% es concentraven en la franja d'edat de 36-55 anys i el 93% eren dones. En els contractes de personal eventual, en els titulats superiors el 63% es concentraven en la franja d'edat de 22 a 40 anys i el 65% eren dones; en els titulats de grau mitjà el 78,1% es concentraven

en la franja d'edat de 21 a 35 any i el 81,3% eren dones; i en formació professional el 54,5% es concentraven en la franja d'edat de 25 a 35 anys i el 76% eren dones.

A la nefasta contractació cal sumar, en el cas de les infermeres, el dèficit històric de professionals. La ràtio de Catalunya (6,09) està per sobre de la de l'Estat espanyol (5,51) però per sota de la mitjana de l'OCDE (9); per arribar a la mitjana europea caldria un increment del 40%. A més d'aquest dèficit de professionals només l'1,12% de les infermeres familiars i comunitàries tenen especialitat. A nivell territorial hi ha un desequilibri important. Pel que fa a la ràtio d'infermeres col·legiades no jubilades per cada 100.000 habitants, per província catalana (2017), a Barcelona n'hi havia 652, a Lleida 556, a Tarragona 506 i a Girona 424 (*El Diari de la Sanitat*, 2018) Una situació territorial que es veu agreujada en les zones rurals a on, a més de comptar amb menys personal, els desplaçaments domiciliaris són més complexos i dificulten la cobertura de serveis. En relació als metges i metgesses la ràtio de Catalunya (4,83) està per sobre tant de la de l'Estat espanyol (3,8) com de l'OCDE (3,4); ara, hi ha un desequilibri d'especialitats important provocant també problemes de cobertura arreu del territori.

Les retallades han significat pèrdua de poder adquisitiu de les treballadores i la tipologia de contractació precarietat salarial i laboral, tot això amb una manca greu de personal sanitari. En resum, una pèrdua de qualitat del servei que afecta de manera molt negativament als projectes de vida personal de futur de la població jove, especialment dones. A la baixa de qualitat laboral cal afegir les dificultats de conciliació i d'adaptació en diferents moments de la vida a les tasques professional, els torns de treball i la vida familiar o personal, situació que ha portat a que en gairebé tots els grups professionals moltes dones treballin en jornades laborals més curtes. Les dones tenen a més una baixa participa-

ció en els òrgans de govern i tenen més presència en les posicions més precàries de qualsevol grup professional.

La pandèmia ha de ser l'oportunitat per una renovada sanitat pública equitativa i de qualitat, que millori les contractacions de professionals i de tot-hom qui treballa en el sistema de salut, en totes les escales territorials i laborals. Un model que se centri en la salut integral (cura i salut) de les persones i de la comunitat i que inclogui models residencials que ens acompanyin a envellir amb qualitat i dignitat. Una oportunitat per posar en valor la feminitat de la professió, per posicionar totes les professionals sanitàries en els equips de recerca, en els òrgans de decisió, per garantir la conciliació laboral i personal (i familiar) i per situar les dones en el lideratge d'un canvi estructural que asseguri la salut de les persones i la sostenibilitat del sistema.

Una crisi de model de consum i d'especialització territorial anunciada

L'ocupació femenina en el sector del comerç al detall és del 62% del total. Les dades de tercer trimestre de 2019 i 2020 (EPA, 2020) assenyalen que en aquest període interanual s'ha passat d'una ocupació de població femenina de 228.353 a 209.100, una pèrdua de llocs de treball a la qual segur que s'afegiran, molt a curt termini, moltes persones que estan en EERTO. En els establiments de venda al detall hi ha hagut una gran divergència ocupacional entre les activitats que s'han considerat essencials al llarg de la pandèmia i la resta d'activitats. Els establiments relacionats amb l'alimentació, en ser uns béns de consum quotidià de primera necessitat, la destrucció d'ocupació ha estat baixa arreu del territori. La incertesa de l'avaluació de la pandèmia, el confinament a les cases, l'increment d'àpats familiars a les llars, la més baixa mobilitat laboral, el

control de mobilitat territorial, etc., han fet pujar les despeses familiars en aquests comerços. Tot i prenent en consideració que el tancament perimetral municipal ha dificultat l'accés a serveis essencials a algunes persones (hi ha 98 micropobles que no tenen cap comerç i 280 que en tenen entre 1 i 5 i alguns són establiments no essencials i han restat tancats), de manera general s'ha satisfet la demanda quotidiana, garantint l'ocupació femenina que és en aquest sector majoritària. Alguns d'aquests establiments essencials, i també els de distribució, s'han vist afectats quant a vendes en municipis receptors de població per raó de treball, per la menor o nul·la demanda del sector de la restauració i hoteleria o per la seva alta concentració de segones residències (en especial els municipis de muntanya i els de la costa amb forta dependència turística).

Les restriccions de mobilitat interterritorials han afectat especialment els establiments dirigits al consum-oci i al turisme (internacional o nacional). El terrabastall del comerç no essencial no només se centra a la ciutat de Barcelona (que concentra 26% dels establiments), sinó també als eixos comercials i centres antics i històrics de les ciutats mitjanes i als municipis d'alta especialització turística. Segons el Cens d'establiments comercials de Catalunya, el 2019 hi havia 98.309 locals comercials en actiu, aquesta dada representa una caiguda del 2,9% respecte al 2018 i un descens del 4,8% en comparació al 2017. Una tendència observada a Barcelona i a la demarcació de Girona (a la ciutat i a les zones turístiques), però també a ciutats mitjanes de Catalunya, com per exemple a Mataró, on van tancar un 8% dels comerços (el 23% de la superfície comercial) entre 2017-19. Un tancament de locals molt vinculat a l'alça dels preus de lloguer. Segons la PIMEComerç, la pandèmia ha agreujat notablement la tendència, la baixa de la demanda ha deixat un 35% dels establiments buits a Catalunya (novembre de 2020), a més les restriccions

d'horaris, d'aforaments i de tancament de bars i restaurants ha tingut un efecte dòmino contribuint a la baixada del volum de vendes. La situació sembla especialment crítica en el comerç dirigit a l'equipament de persones (moda, a més de restauració i serveis). La crisi d'aquest comerç pot provocar un doble impacte: socioeconòmic (destrucció d'ocupació) i economicoterritorial (crisis de part o la totalitat de pobles i ciutats). A nivell territorial la característica d'aquests establiments és la de ser un gruix de petites o mitjans botigues de venda d'articles d'estètica similar, que conviuen en la trama urbana amb franquícies internacionals de més o menys envergadura, amb botigues d'especialització d'alta qualitat local o global, amb botigues de productes més o menys exòtics, singulars o banals i, segons la major o menor presència de turistes, amb botigues de souvenirs. Activitat comercial que es barreja amb bars, restaurants i terrasses de qualitat desigual. Unes zones comercials urbanes clòniques preparades per al consum i oci massiu i que han perdut teixit veïnal. En algunes ciutats mitjanes (i per descomptat a Barcelona) a més hi trobem, en la trama urbana o en polígons comercials, grans centres o superfícies de grans firmes nacionals i internacionals. Les incògnites són moltes i la recuperació d'aquest teixit econòmic dependrà de l'esmortiment dels preus dels lloguers dels locals, de la tendència futura de les compres *online* a Amazon i de l'impacte del tancament anunciat de botigues, per exemple, les del Grup Inditex o Mango, que aposten per créixer en vendes per internet i tancar locals mantenint algunes botigues com a plataforma de distribució de moda des dels llocs comercials més estratègics. A curt i a mitjà termini, aquest desmantellament, iniciat fa uns anys en algunes ciutats mitjanes, i considerant que aquests grups són tenidors de locals molts cèntrics i emblemàtics, pot provocar un reacció en cadena de tancament d'altres botigues.

Prenent com a mesura el nombre d'establiments per mil habitants, es pot preveure que la crisi serà essencialment significativa en les ciutats o pobles amb una concentració major al 20% d'aquest comerç i amb una especial incidència a pobles i ciutats amb una alta dependència del sector turístic. A Barcelona s'estima que han tancat un 17% dels establiments, especialment del centre; a les comar-

ques de Tarragona s'estima que pot afectar un 30% del comerç; a Lleida una vintena de comerços han baixat les persianes i s'afegeixen als 71 tancats abans de la crisi; i a Terrassa 17 que s'afegeixen als 93 ja tancats. A Sabadell el tancament afectava el mes d'agost al 5% de locals. A Granollers i a Girona, al tancament dels petits comerços, s'hi suma el tancament de botigues del grup Inditex. A ciutats

Figura 1. Barri Vell de Girona, una quarantena de locals de lloguer, la Rambla, l'Argenteria i el carrer Ballesteries

com Vic, Berga, Igualada, Manresa o Olot el comerç diu estar al límit i hi ha un continuat degoteig de tancaments, per no esmentar la crisi de pobles altament especialitzats en comerç i turisme com Platja d'Aro o Roses. A curt i mitjà termini les possibilitats de superar la crisi sembla més plausible en les localitats amb major presència d'atracció de població interurbana i de turisme català i de segones residències. Moltes són les incògnites d'aquest sector per la seva alta relació amb el sector turístic i també amb la capacitat de consum de la població catalana. És difícil fer pronòstics sobre l'abast econòmic del tancament d'aquests locals, però la pèrdua de llocs de treball pot ser de considerables dimensions, afectant de manera especial les noies joves i també a dones de mitjana edat que regenten negocis propis o franquícies de moda i complements. Un sector amb salaris mileuristes, amb un salari brut un 23,8% per sota de la mitjana del sector comerç en el qual la bretxa bruta entre les retribucions de les dones i els homes, sense ajustar, és del 19,2%. A la pèrdua d'aquests llocs de treball directes cal sumar-hi els indirectes com és el cas de neteja de locals i edificis, clarament feminitzats.

El govern català i els ajuntaments han de liderar i gestionar un pla de xoc no per salvar el model comercial de consum actual sinó per crear un teixit comercial amb més valor social afegit, de productes de proximitats i d'especialitats diferenciades que permeti una xarxa comercial viva de ciutats, de pobles i de barris. Un model treballat amb la complicitat del tenedors de locals i dirigit a formar a joves (especialment a noies i dones) cap a noves activitats que trenquin amb la dependència del consumisme. Un comerç de petita escala, lligat al benestar de les persones, que fomenti una formació innovadora capaç de crear noves experiències que cusin les trames urbanes i s'escampi sobre el territori català.

Alerta dones, al retorn de *putting out system*. Que l'ordinador no sigui la màquina de cosir de les nostres mares o àvies

De bona part de la meua infància recordo a la meua mare escoltant la radio des de primera hora del matí, per nosaltres la cançó-anunci del cola-cau marcava el moment d'anar a l'escola. Ella ja feia hores que cosia faldilles per la fàbrica amb seva màquina Singer. Al matí, amb la radio oberta, simultaniejava el cosir amb les tasques de la llar (neteja, compra i dinar). Després de dinar, la neteja de la cuina s'encadenava sense pausa amb el pedalejar a la màquina, tot escoltant algun serial. A la tarda-vespre, assegudes al seu costat en una cadira de balca, ens ensenyava a cosir. Ella, pedalava i pedalava, a la radio Maria Matilde Almendros conduïa el programa 'España para los españoles', era el moment de preparar el sopar. Mai vaig saber a quina hora es llevava i a quina hora anava a dormir. (Evocació de l'autora)

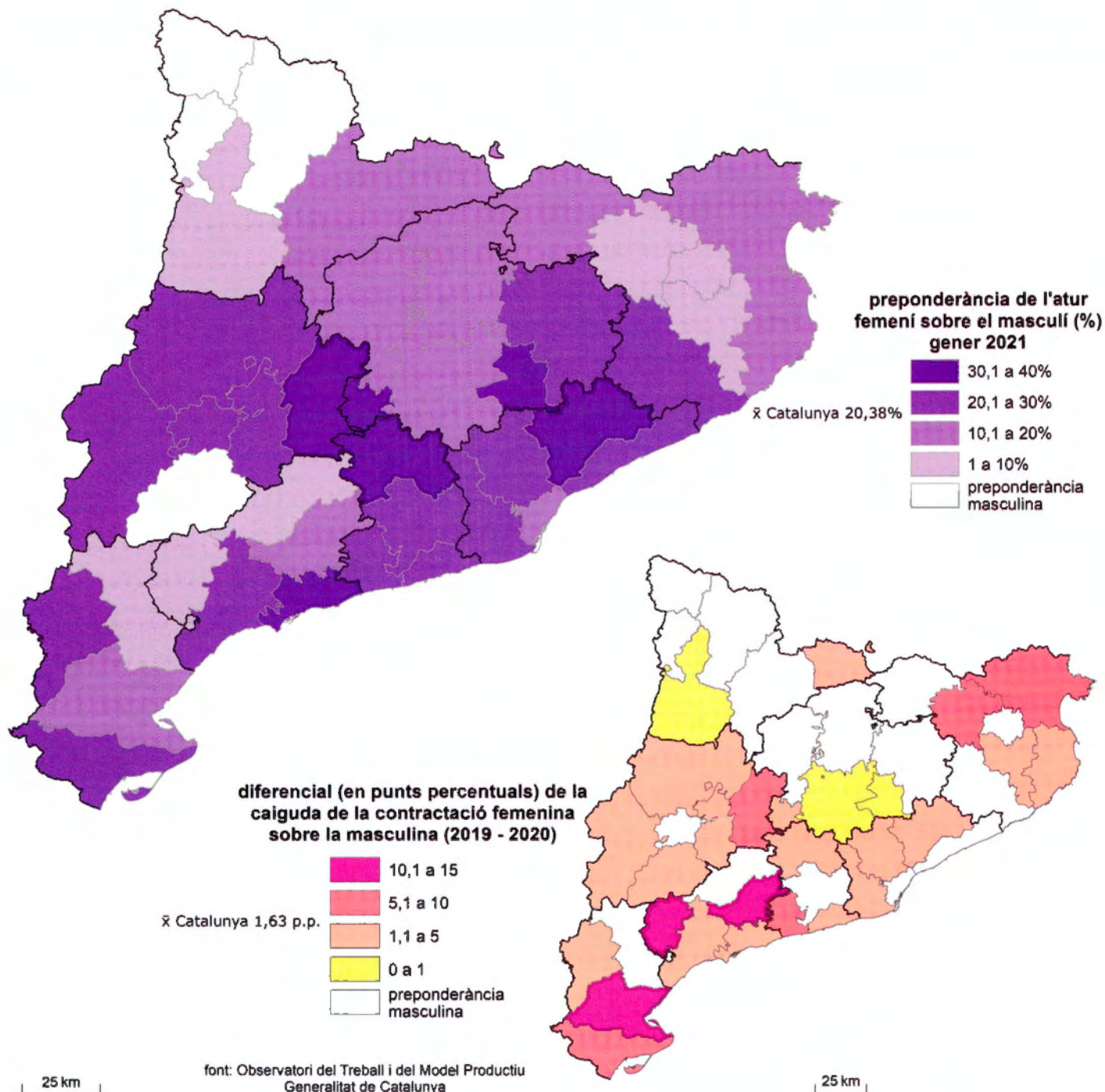
Les dones representen una proporció exagerada d'empleades del sector públic en l'educació i en els serveis de l'administració (a més del de la salut pública i el d'assistència comentat). Mai tantes dones del sector públic i del sector privat (d'activitats administratives, immobiliàries, professionals, tècniques, informació, comunicació, financera, assegurances, etc.) havien teletreballat. A finals de l'any 2019 només un 4% dels ocupats teletreballaven, un percentatge que es va enfil·lar fins al 30% a partir de la declaració d'estat d'alarma. En la majoria dels casos, fins abans de la pandèmia les persones que practicaven el teletreball estaven vinculades a professions relatives a la informació i la comunicació; escriptors, traductors, redactors de contingut, periodistes, consultoria, programació, serveis informàtics, serveis d'atenció mèdica, arts gràfiques i audiovisuals, relacions públiques, publicitat, financers, consultors, enginyer de dades, etc. El perfil

dominant era el d'homes entre 25 i 45 anys amb estudis superiors, amb alta autonomia professional que teletreballaven i molts practicaven el *coworking* (com a solució a l'aïllament que per molts és treballar sol a casa). Les tecnologies d'informació i comunicació (TIC) són el mitjà indispensable per a la execució del teletreball i s'inscriu dins la lògica de la flexibilitat, la deslocalització i la globalització de l'ocupació amb la voluntat de prestar de manera diferent els serveis.

Amb la pandèmia i la urgència de mantenir els sectors econòmics actius, es va enviar la gent a casa amb un ordinador (o sense), amb programes de tele reunions i un cert esperar a veure-les a venir. D'un dia per l'altre els espais i el temps de les llars es van hibridar: lloc privat de vida quotidiana i lloc públic virtual de comunicació i informació digital laboral, educatiu (i social) global. En moltes llars totes aquestes activitats es van superposar en un mateix espai i moment. Moltes són les dones que expliquen que el teletreball, les tasques domèstiques i de cura, les d'educació/oci dels infants, eren difícil d'organitzar de manera successiva, una darrera l'altra, la forma més comuna era la intermitència, la barreja o superposició. La característica dominant va ser la multifuncionalitat del mateix espai per a diferents activitats. El resultat una sobrecàrrega física i psicològica que va recaure majoritàriament sobre les dones.

Una de les primeres accions per contenir la pandèmia i evitar la propagació del virus va ser tancar totes les escoles, instituts i universitats. Tot el professorat va veure com sobtadament el seu entorn laboral habitual es desplaçava a la pròpia llar. El perfil dels professionals d'educació ens indica bé a qui vàrem enviar a casa: el 87% del professorat d'educació infantil, de primària i d'educació especial són dones i és el col·lectiu majoritari en el sector de l'educació. A secundària el percentatge de dones és del 61% i a la universitat del 42%. Impro-

visadament es van veure obligades a començar a ensenyar en línia, quan la majoria de centres educatius, els seus entorns d'aprenentatge digital i els seus sistemes de suport no estaven completament preparats i menys a les llars. Tot i que la majoria del professorat està alfabetitzat en digital, falta un llarg camí per aprendre com fer la integració real de l'ensenyament amb suport tecnològic, i amb finalitats pedagògiques, per utilitzar les TIC de manera efectiva a les aules i encara més en saber com implantar l'ensenyament amb suport tecnològic en línia i a més fer-ho a la pròpia llar, una qüestió que va més enllà d'un simple canvi de format. En aquesta necessària improvisació no hi ha dubte que varen ser les mestres les que més varen patir amb major mesura la presència-absència dels nens i nenes en la participació a la teleeducació. Són elles, les responsables d'educar als nens i nenes, les que varen visibilitzar i patir la vulnerabilitat i les desigualtats socioeconòmiques de l'alumnat: la dificultat d'accés a les tecnologies; la dificultat d'atenció, d'ajuda familiar i de comunicació; la inseguretat alimentària; la violència infantil, l'estrès psicològic, etc. Segons ens expliquen, els governs davant la vulnerabilitat de molts infants van considerar la importància de garantir el dret a l'educació i a la igualtat d'oportunitat per a tots els infants i joves, raó per la qual es van reobrir les escoles. Però tampoc podem obviar que les escoles són una peça clau perquè el sistema productiu funcioni, són facilitadores de la conciliació entre el treball productiu i les estructures familiars, especialment per les dones. Més de 30.700 dones de les escoles i dels instituts (i més de 19.600 homes) s'han situat a primera fila de la segona onada de la pandèmia, aprenen a conviure amb la incertesa d'una possible afecció (en el primer trimestre del curs 2020-21, un 25% de l'alumnat ha estat confinat i, fins a febrer del 2021, s'han confirmat 50.459 positius acumulats i d'aquests 5.397 eren docents, personal d'administració i ser-

veis i professionals d'atenció educativa). En ambdós escenaris pandèmics, de tancament i d'obertura d'escoles, no sembla que s'hagi prestat massa atenció a l'impacte que aquests han pogut tenir en el professorat. Un buit important atès que les mestres constitueixen una força de treball essencial en totes les societats. És imprescindible conèixer: com han viscut l'experiència acadèmica remota i la presencial en plena onada pandèmica les mestres, de quina manera han gestionat les seves responsabilitats familiars, primer, fent compatible el treball productiu i reproductiu i, després, vivint sota la pressió d'un possible confinament sobrevingut o amb por de contraure la malaltia. Els seus relats són imprescindibles per situar correctament la gestió del procés de la pandèmia i sobretot del seu benestar personal físic i mental. Parlar d'educació és parlar de dones i cal afrontar la jerarquia/segregació de gènere en el recorregut escola-institut-universitat. Com hem vist, a mesura que canviem els estadis formatius va disminuint el nombre de dones i es produeix un desequilibri a favor dels homes. Si l'educació és el pilar fonamental de la nostra societats cal trencar l'alta desigualtat de gènere, la important bretxa salarial i la segregació horitzontal i vertical entre i intra nivells educatius.

No sabem quantes persones han teletreballat des de l'inici de la pandèmia en el conjunt d'ocupacions públiques i privades. El que sí podem confirmar és que el teletreball s'ha convertit en l'eina de les persones que hem estat unes privilegiades durant la crisi, en el sentit que ens ha donat seguretat davant la pandèmia. Certament, no sabem les condicions en les quals han treballat, ni qui segueix de manera total o parcial teletreballant i, atenent, la tipologia de llocs de treball sembla que hi ha hagut més dones que homes. La Generalitat de Catalunya (abril-maig 2020) va enviar uns qüestionaris per saber l'experiència del teletreball al personal de l'administració pública. De les 16.886 persones que tele-

treballaven van obtenir resposta de 4.650 (27,7%), d'aquestes el 71% eren de dones, majoritàriament d'entre 40-50 anys. Malauradament, en la presentació de les dades, no hi ha una voluntat de fer una anàlisi de l'experiència per gènere. Algunes dades es presenten per sexes, però l'anàlisi qualitativa és extraordinàriament ambigua. D'aquesta experiència són moltes les dones que pensen que el teletreball amenaça en fer arrels de manera gens desitjable. No podem discutir aquí les benevolències o els inconvenients de les relacions teletreball-gènere, ni fer lectures conspiradores. Sí podem dir que la implementació del teletreball necessàriament ha d'anar acompanyada d'una nova cultura del treball. A l'igual que en les ciències naturals, la discussió de la hibridació de la llar està associada a la idea de mescla sospitosa i nociva per algunes persones, positiva i enriquidora per unes altres, per no citar la discutida hibridació social o cultural. La discrepància en la hibridació de l'espai productiu i de cures rau en l'estratègia d'implantació. La urgència ha comportat una intrusió a les llars sense condicions de conciliació familiar per part de les empreses, ni noves regles de drets i obligacions laborals. La preocupació de futur gira entorn d'una nova relació contractual. El teletreball no pot ser una reeixida estratègia de rendibilitat per a les empreses, ni tampoc un simple ajust legal. El teletreball és un canvi sociolaboral i la trajectòria resultant ha de ser un model de societat qualitativament diferent que garanteixi la coresponsabilitat de les cures i el benestar personal. El teletreball necessàriament ha de ser una qüestió social, i la seva implantació ha de considerar l'intercanvi de sabers, de coneixement, les relacions que es generen en els entorns de treball d'aprenentatge social i professionals i, també, les relacions socials associades com són les que exercim en l'espai públic. Alerta, dones, que el teletreball no sigui una nova precarietat de l'ocupació i de la vida, una pèrdua

d'autonomia i de llibertat i un nou allunyament de la vida pública. Un parany, una forma renovada d'alineació laboral.

Referències bàsiques

- BAYLINA, Mireia; Maria RODÓ-DE-ZÁRATE (2019) "Mapping feminist geographies in Spain", *Gender, Place & Culture*, núm. 26:7-9, p. 1253-1260.
- BENERÍA, Lourdes (2020) *L'economia feminista posa al centre la vida i no el creixement del PIB*. <http://www.at-tacmallorca.es/2020/09/23/lourdes-beneria-leconomia-feminista-posa-al-centre-la-vida-i-no-el-creixement-del-pib/>
- BENITO, Carla; Victòria OLIVERES (2018) "El dèficit d'infermeres ja és un problema greu a Catalunya", *El diari de la sanitat*, 7/10/2018. <https://diarisanitat.cat/el-deficit-dinfermeres-ja-es-un-problema-greu-a-catalunya/>
- CENS D'ESTABLIMENTS COMERCIALS DE CATALUNYA (2019) Generalitat de Catalunya. <https://censcomerc.empresa.gencat.cat/#/inici>
- DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ (2021) *Dades sobre la COVID-19 als centres educatius* (consulta: 8/2/2021) <http://educacio.gencat.cat/ca/actualitat/escolasegura/tracacovid/dades-covid19-centres/#/>
- DEPARTAMENT DE POLÍTQUES DIGITALS I ADMINISTRACIÓ PÚBLICA (2020) *Qüestionari sobre l'experiència de teletreball a l'Administració de la Generalitat. COVID-19. Informe de resultats*. Maig de 2020. https://politiques-digitalis.gencat.cat/web/.content/administracio-digital/teletreball/queestionari-resultats/Informe-de-resultats_Questionari-experiencia-teletreball-Administracio.pdf
- GABINET DEL CONSELLER DE SALUT [coord.] (2017) *Pla de garantia de l'estabilitat laboral*. Document de base. Abril de 2017. Departament de Salut, Generalitat de Catalunya http://www.consellinfermeres.cat/wp-content/uploads/estabilitat_laboral_17.pdf
- OBSERVATORI DEL TREBALL I MODEL PRODUCTIU (2020) *Dones i treball*. https://observatoritreball.gencat.cat/web/.content/02__ambits_tematicis/perspectiva_genere/Dones-i-treball-3r-trim-2020.pdf
- ORTIZ, Anna; Maria D. GARCIA RAMON (2016) "Nuevas tendencias en la Geografía del género en España: una revisión actualizada de investigaciones en el último decenio", dins: M. V. Ibarra García i I. Escamilla-Herrera, *Geografías Feministas de diversas latitudes. Orígenes, desarrollo y temáticas contemporáneas*, UNAM Mexico DF, p. 95-122.
- PIMECOMERÇ (2020) "PIMEComerç demana al Govern una desescalada urgent pels sectors afectats pels tancaments" (16/11/2020). <https://www.pimec.org/ca/institucio/sala-premsa/notes-premsa/pimecomerc-demana-al-govern-una-desescalada-urgent-pels-sectors>
- TORNS, Teresa (2018) *El treball i les dones*. Fundació L'Alternativa, 28/05/2018. <https://fundacioalternativa.cat/el-treball-i-les-dones/>